

Förnuft

Det är juli 1838. Charles Darwin är tjugonio år. Han har varit hemma nästan två år efter den fem år långa världsomseglingen med Beagle. Vetenskapen har varit allt för honom i snart ett årtionde. Nu måste kärleken ha sitt.

Eller måste den? Gifta sig? Han antecknar: »Detta är frågan.«

Han resonerar, pro et contra. Till fördelarna med att inte gifta sig (»Not Marry«) hör: »Frihet att fara vart man vill – kunna välja sällskap och *bara sällan*. Samtal med begåvade män på klubbar. Inte behöva besöka släktingar ... eller behöva ha kostnader och oro för barn – kanske gräl – *tidspillan* ... Hur skulle jag hinna allt om jag var tvungen att promenera med min fru varenda dag. Eheu!«

Vad är fördelarna med motsatsen (»Marry«)? »Barn (om Gud vill), ständigt sällskap (och vän på ålderdomen) ...« Slutsatsen var ändå given. Han kunde inte tänka sig att tillbringa livet uteslutande med arbete, arbete, »som ett könlöst bi«, »No, no, won't do«. Föreställ dig bara en underbar soffa med en »brasa, musik och kanske ... Marry

– Marry – Marry. Q.E.D.« *Quod erat demonstrandum*, Vilket skulle bevisas.

Kort därefter besöker han en dam vid namn Emma Wedgwood på hennes familjs stora egendom Maer Hall, nära Wedgwoods redan då berömda porslinsfabriker i Staffordshire. Hon är trettio, ett år äldre än han. De har setts sedan barnsben, familjerna Darwin och Wedgwood har alltid umgåtts och ingiften har skett sedan generationer tillbaka. Emma har också rest, precis som Darwin, fast inom släktens nätverk till Frankrike, Schweiz, Italien. Hon är världsvan. Nu är hon mest hemma och tar hand om sin dementa mor som blivit sängbunden efter en fallolycka. Hon börjar bli en smula gammal för giftermål, tänker hon själv i dystra stunder.

Egentligen skall detta inte hända. Charles och Emma var inte det parti man tänkte på. Under flera år var det Charles bror Erasmus som stod Emma nära. Charles visste det. Redan före sin resa hade han upptäckt att Erasmus och Emma hade mycket gemensamt. Nu kunde de fortsätta att träffas i London i samband med middagar och bröllop medan han var borta. Det fick Charles veta eftersom han korresponderade med sin ett år yngre syster Catherine, som höll honom underrättad om vad som skedde i de två familjerna. Charles kan inte gärna ha uppfattat Emma som kvinnan i sitt liv.

Emma å sin sida kan heller inte ha haft några tankar på Charles som sin man. Den unge Darwin hon mötte före resan hade varit en dilettant och samlare, levnadsglad, jakt-

intresserad, men utan djup. Hon var inte särskilt intresserad. Hade hon några känslor för honom under hans långa bortovaro dolde hon dem i alla händelser väl. Det finns inga tecken på att hon längtade efter honom, eller för den delen han efter henne. Deras kärlek var som ett hårt frö som låg nedbäddat i torr jord. Under tiden passerade ett halvdussin förhoppningsfulla friare revy hos Emma i det framgångsrika huset Wedgwood; en av dem grät av besvikelse när han blivit försmådd.

Att Darwin skulle komma hem vet man i förväg på Maer Hall. Brevtrafiken var livlig, och huset är i spänd förväntan. Han kommer upp till Maer i november 1836 och berättar livfullt om sina upplevelser. Han talar om besynnerliga djur, platser av ofattbar skönhet, och människor med märkliga egenskaper, men ändå människor som vi och med stora möjligheter att förändras, det hade han sett hos de eldsländare kapten FitzRoy tagit med sig från den första resan med Beagle (Charles deltog i den andra) och som nu hade återförts till sina gamla hemtrakter.

Darwin själv har förändrats. Resan har gjort något med honom. Han har mognat, hans intressen går djupare, han har bevarat sin iver men reflekterar mer eftertänksamt. Av den unge studenten har blivit en man.

Emma lade märke till förändringen. När hon senare besökte London, i regel för att träffa Erasmus, såg hon till att hon även kunde få ett möte med Charles. Kanske var hon mer angelägen än han som fortfarande hade vissa mindervärdeskomplex och ansåg sig oattraktiv, med trubbnäsa,

grå ögon och litet väl framskjuten panna. I familjen Wedgwood började man förstå hur saken låg till och man både spekulerade i giftermål och önskade ett. Sedan Charles äldre syster Caroline sommaren 1837 gift sig med Emmas äldste bror Josiah Wedgwood III, kallad Jos, var det lättare att tänka sig fler kusinäkterskap mellan familjerna även för Charles. För Emma var det självklart; Jos var den tredje brodern som gift sig med en kusin.

Något år senare gör Charles upp listan med argument. Äkterskap: för och emot. Nu skall det ske. Vid det laget verkar Emma ha blivit ett alternativ för Charles. Att han var det för henne är klart. Hon anförtror knappt någon sina känslor, men de är påtagliga och förvånar till och med henne själv.

Sommaren 1838 var Emma förälskad, för första gången i sitt trettioåriga liv. I maj åker hon till Paris med Charles syster Catherine och några medlemmar av familjen Wedgwood. Man träffar familjen de Sismondi, en av Frankrikes mest förnåma släkter, som man var ingift i. Dess mest namnkunnige företrädare var historikern och ekonomen Jean Charles de Sismondi, som ansåg att kapitalismen drabbade de fattiga. Jean Charles hyste radikala idéer om statliga ingripanden i ekonomin och hävdade att ekonomi handlade alldeles för mycket om välstånd och alldeles för litet om lycka; en föreställning som passade de frihetliga släkterna Darwin och Wedgwood utmärkt, men som Karl Marx senare skulle kalla reaktionär.

Emma besöker Notre Dame, shoppar, dinerar och åter-

vänder till London strålände av hälsa och skönhet. Men Charles är fortfarande avvaktande, och självförtroendet sviktar inför den fulländade Emma. Hon i sin tur vet inte vad hon skall tro: »Jag var säker på att han inte brydde sig om mig«, skriver hon till sin moster Jessie de Sismondi, klanernas kvinnliga centralgestalt, som gift sig med Jean Charles de Sismondi efter att de två förälskat sig under Jessies (née Allen) och hennes två systrars treåriga Grand Tour i Europa på 1810-talet då den framstående ekonomen varit deras ciceron. Emma tröstar sig med att Charles var sjuk. Hade hon vetat vad hon senare skulle veta om Darwins tillstånd – ju viktigare »orsak«, desto sjukare – kunde hon ha anat att han just därför hade känslor för henne.

När Darwin på allvar börjar föreställa sig henne som sin hustru har han inte svårt att se tillgångarna. Emma talade franska, tyska och italienska, dansade utmärkt och hade läst klassikerna och den engelska litteraturen; Miltons *Paradise Lost* redan som femåring, enligt familjemyten. Genom släktskap och förbindelser fanns relationer till skaldar som Wordsworth och Byron, till historiker och intellektuella som Thomas Carlyle. Även den ouppnåeliga Florence Nightingale skulle så småningom tillhöra kretsens periferi. Via faderns och farfaderns porslinsimperium fanns förbindelser i affärsvärlden, till advokater – många var ingifta i släkten – och politiker.

Men han hade aldrig uppvaktat henne. Mellan dem fanns inget svindlande ögonblick av bottenlös åtrå.

På hösten 1838 friar han. Det är den 11 november, »the

day of days« som han skriver i sin dagbok, och det sker på Maer Hall, i soffan i biblioteket framför den öppna spisen. Hennes ja kommer genast och Charles är mest lättad. Hon också: »Han är den mest öppna, genomskinliga man som jag någonsin träffat«, säger hon och prisar hans ärlighet. Hon kallar honom också »den mest kärleksfulla person man kan tänka sig«. Kanske för att hon själv var en smula hämmad. Till hans förtjänster hör att han ogillar våld mot djur. Hon påpekar det särskilt. Det fanns ett djupt stråk av känslomässig idealism och filantropi i familjen Wedgwood, en hållning som man för övrigt delade med slakten Darwin. Hon såg också fram mot att göra honom lycklig eller i alla fall att hjälpa honom från en annars hotande »dårskap«, kanske skämtar hon litet. Att de var kusiner generade ingen av dem, men frågan skulle återkomma. Även hans sjuklighet, som börjat visa sig vid tiden för deras äktenskap, ville hon bota. »Jag ska gräla dig frisk«, skriver hon morskt, men så blev det inte. Hon varken grälade eller kunde göra honom frisk.

Darwin själv hade liknande tankar. Om han inte gifte sig skulle hans arbete fullkomligt uppsluka honom, trodde han. Han slet redan hårt med att skriva och redigera böcker om Beagleresans zoologi och som sekreterare i Geological Society, utöver sitt eget arbete med de hemliga arbetsböcker med kodade titlar som han börjat föra, särskilt bok »B« om »transformism«. Äktenskapet var en räddning från att förvandlas till en vilde (»brute«). »Jag tror att du kommer att göra mig mänsklig . . . och snart lära mig att det finns en

större lycka än att bygga teorier och samla fakta i tystnad och ensamhet. « Han hade redan haft vissa framgångar med små texter från resan. Resan i sig, som varit omskriven, och de samlingar av naturalier som han hopbragt, hade gjort honom till ett namn, förutom att han redan var en Darwin. Han hade börjat göra vetenskapen till en livsform och där ingick såväl ärelystnad som en önskan att lösa viktiga naturalhistoriska problem till förmån för alla. Vad som var viktigast, äran eller allmänintresset, är svårt att säga, han bar i alla händelser sitt öde inom sig i den fas då en människas liv tar sin riktning och han hade passerat den punkt vid vilken en återvändo fortfarande var möjlig.

I stället handlade det om att finna den bästa vägen framåt. Det krävde en hustru. Först som äkta man kunde han ogenerat ägna sig åt sitt arbete. Med en hustru kunde man ägna sig åt arbete samtidigt som man hade sällskap. Det hade han förstått. Han hade pratat geologi en halvtimme med den store Charles Lyell medan dennes hustru Mary Lyell suttit tyst och sett på och han hade tagit lärdom. »Jag behöver övning i att behandla kvinnokönet illa.« Det var ett skämt, förstås. Och hon förstod honom: »Jag är glad för att han är så upptagen.« Även fäderna gratulerar varandra till framgången, här Josiah Wedgwood till Robert Darwin: »Jag tror det är få fäder som på det hela taget har större anledning att vara tillfredsställda med ... framtidsutsikterna för [sina] familjer«. De var även genom låneförbindelser förbundna med varandra och kunde nu andas ut.

Åter i London från frieriet på Maer börjar Darwin kontempera vad äktenskapet kan bära i sitt sköte. Han skriver till Emma att han träffat en person, som sagt att

... vi inte kan ana vilken lycka det är för en man & kvinna att leva tillsammans, förrän vi provat det i åtminstone sex månader. – Jag vågar påstå att det kan ligga något i detta, även om jag anar att prövotiden för oss blir åtskilligt kortare. – Jag önskar att den snarast började tidigare, – även om jag får be om förlåtelse för att säga så & skall inte göra det igen. – Men när jag tänker på dessa korta timmar, när vi satt tillsammans i biblioteket, så gör vår uppskjutna förening att min längtan bara ökas ytterligare att få kalla dig min hustru på riktigt.

Bröllopet hölls i kapellet på Maer. Det var den 29 januari 1839, en kall vinterdag. Emma stod brud i en grågrön sidenklänning och en blomsterprydd hätt. Bara de närmaste var inbjudna, men också detta innebar ett antal människor som nästan alla kände varandra och var släkt genom invecklade familjeband som gick tillbaka i generationer. Gifta kusiner från släkterna Wedgwood, Darwin, Allen och Langton fyllde bänkarna, till och med Allen Wedgwood, som vigde dem, var en kusin till dem båda. Emmas pappa Josiah II – arvtagaren till imperiets grundare Josiah Wedgwood I – kände Charles pappa Robert sedan barnsben.

Det påminde, tänkte en av deltagarna senare, om ett

Jane Austen-bröllop. Det var bländande ljuvt, men också förutsägbart; i själva riskfriheten låg ett risktagande. Det var bara det att ingen var riktigt på det klara med vari risken egentligen bestod. Charles hade sin tolkning, det var inavel, det räckte att se på de europeiska kungahusens näsor. Var han förresten inte trubbnäst själv?

Men egentligen handlade det om något annat, som han själv ännu inte hade ord för, och få andra heller för den delen. Just Jane Austen tycktes emellertid redan ha skådat rakt igenom Darwins livsverk ända bort till *Människans härledning* mer än trettio år senare. Både Elizabeth Bennet och Fitzwilliam Darcy i *Stolthet och fördom* avvisar det kusin gifte som erbjuds dem. Det Darcy först lägger märke till är Elizas ögon, hennes friska hy, hennes kropp och livskraft. Hennes övriga egenskaper förstår han med tiden att uppskatta. De väljer varandra av djupare skäl än arv. Likadant med Anne Elliot i *Övertalning* som trots sin ungdom, bara nitton år, inser att kusinen William Elliot inte är den hon vill dela sitt liv med och att Frederick Wentworth måste bli hennes val.

Det fanns ett högre förnuft än det som hanterades genom släkternas kloka regi. Darwin skulle själv inse det och, om än med viss tvekan, göra det till vetenskap. Passionen, själva begäret, gömde en sanning. När ögat inte kunde se sig mätt på hennes kind och panna och när näsan bara ville begrava sig i hennes doft så var det själva beviset på att nästa generation skulle klara sig väl. Förälskelsen var tecknet för ett annat arv.

Så den stilla ceremonin på Maer påminde i själva verket inte alls om ett Jane Austen-bröllop. I alla fall inte om ett sådant som kunde bekräfta det urval som bygger på kärlek och inte på avsikter. Och det var i konsten som detta syntes först. Darwin såg det inte alls i detta ögonblick. Han hade huvudvärk som vanligt, men att huvudvärk och kusingifte kunde ha något samband reflekterade han inte över.

Att detta ändå var rätt steg att ta, trots att festkänslan inte riktigt ville infinna sig, fick traditionen bekräfta. Det var så här the landed gentry skyddade sig mot överraskningar. Det fanns en tidlöshet över situationen, men att tiden rörde sig snabbt märktes om inte förr när brudparet skulle återvända till London. Från Birmingham till huvudstaden gick det redan järnväg och den industriella eran var långt på väg och skulle med tiden lösa upp den jordägande överklassens ritualer. Men för Charles Darwin utgjorde dessa ännu den yttre form som hans liv skulle ta och som han i grunden bejakade.

London var nödvändigt för Darwin vid denna tid, han behövde nätverken och institutionerna för att bygga sin karriär. De bosatte sig vid Upper Gower Street nära vad som i dag är järnvägsstationen St Pancras men också nära British Museum, som Darwin ibland besökte. Darwins flyttgods bestod till stora delar av hans samlingar från Beagleresan. De skulle bilda ett »museum« i ett av vindsrummen, tänkte han. Umgänget blev snabbt stort, som det gärna kan bli för ett par som förenar två så förnäma släkter. I bekantskapskretsen ingick matematikern Charles Babbage

som uppfunnit en föregångare till datorn, en mekanisk räknepapparat, anatomen Richard Owen som långt senare skulle framträda som Darwins kanske svåraste fiende, och historikern Thomas Carlyle och dennes skarpsinniga hustru Jane. I kretsen fanns också Harriet Martineau, författare och samhällsdebattör och en stridbar företrädare för Thomas Malthus idéer i befolkningsfrågan. Darwin hade fått hennes böcker sända till sig på Beagle. Darwins gick på teatern och besökte museerna. De var inte särskilt kyrksamma men gick då och då, fast till olika församlingar, Emma med en äkta tro, Charles redan med en vacklande.

Mindre än en vecka efter bröllopet anlände ett Broadwood-piano, en bröllopsgåva från Emmas far Josiah II. Det inte bara lät bra, det skapade också trevnad, noterade Emma. Hon hade tagit lektioner sedan barnsben, undervisats av Chopin. Efter ett par år som gift började hon ta lektioner av Ignaz Moscheles som varit Mendelssohns lärare och räknades till tidens främsta pianovirtuoser. Charles spelade inte men lyssnade desto hellre. Pianospalet skulle binda makarna samman under hela livet. Kunde man alls leva utan toner?

De hade väntat länge och i alla fall Emma hade spelat högt. Hon hade kunnat välja någon av friarna men vågade vänta. Charles hade kunnat bli ett könlöst bi och aldrig vågat ställa frågan. Brodern Erasmus var på god väg att bli ett. Han stod Harriet Martineau nära och kretsade kring gifta kvinnor som ett nattfly: Jane Carlyle och särskilt Fanny Wedgwood, Emmas svägerska. Men inget blev av.

Det blev snart bekräftat för dem båda att de valt rätt. Våren 1839 var Emma redan gravid och den 29 december föddes William Erasmus, båda namnen ur familjetraditionen. Emma hade blivit assisterad av sin egen syster Elizabeth men också av en doktor som Charles anlitat. Det »är en liten prins«, skrev Darwin. De följande barnen kom tätt, åtta på tolv år, så en lucka fram till den siste, Charles Waring 1856 som bara skulle bli arton månader gammal. Emma använde den beprövade tumregeln för att beräkna nästa nedkomst, fyrtio veckor och tre dagar efter den senaste blödningen och i mars 1841 var det dags för nummer två, Anne Elizabeth. Hon blev Charles särskilda älskling, en underbar och tindrande skatt som han älskade långt mer än sina rankfotingar och duvor. Hon skulle också bli hans största sorg.

Men om denna sorg visste han inget när den växande familjen under våren och sommaren 1842 på allvar började söka sig bort från London. Kapitalismens huvudstad var smutsig och slamrande. Det var ingen plats för barn. Både han och Emma hade vuxit upp på lantgods med djur, fält och årstidernas rytm böljande genom landskapet. Charles längtade efter att slippa alla plikter. Emma ville ha ett stort hushåll. De ville ha fler barn. De ville leva.